

Autorita

MR: Musím hned na úvod této kapitoly učinit jedno osobní doznání: mám problém s autoritou. Tedy s takovou autoritou, která je dána prostou funkcí, a přitom se vyznačuje nekompetentností, neschopností orientovat se v čase a místě. Není snadné vyrovnat se s člověkem nebo skupinou lidí, jejichž hodnoty a vnitřní kompas jsou nastaveny výhradně směrem k nim samým a oni proto opomíjejí kontext a souvislosti s větším celkem. Na druhou stranu se ale – bez ohledu na pohlaví, věk nebo vzdělání – najdou jedinci, jejichž práce a názoru je možné si nesmírně vážít. Vnitřní morální kompas, kterým jsem vedena, nebo snad dokonce řízena, pro mě představuje nejvyšší autorita Stvořitele. Ale na rozdíl od vás, římského katolíka, se považuji za křesťana, takříkajíc, „bez partaje“. Takže tím zároveň nejspíše potvrzuji vaši tezi o Češích (Čechoslovácích), kteří ztratili důvěru v instituce. Jak to s námi a naší důvěrou a vírou v autority vlastně je?

MS: Vývoj české společnosti z hlediska autorit se zdá být vlastně poměrně složitý. To, jak se celé české národní hnutí přelilo z 19. století do století dvacátého, bylo v konečném důsledku (také) postaveno na vymezení se vůči tradičním autoritám. Filozof Jan Patočka se k tomu vrací ve své úvaze *Co jsou Češi*, když kritizuje náš odklon od šlechty a postavení identity na střední měšťansko-kupecké vrstvě – a kupec se v jeho očích s každým vždycky nakonec nějak dohodne. To jsou Patočkovy úvahy o cti a schopnosti – nebo spíše české neschopnosti – se obětovat. To ovšem bezpochyby v dějinách neplatí obecně.

A vedle českého odstupu od šlechty s tím má co do činění také odstup od katolické církve. Přirozeně jsme měli i vlastenecké kněze, ale ti jako by snad ani nepatřili do toho pravého národního příběhu. Tady někde vede linka mezi evangelíkem Palackým, Jiráskovým vzýváním husitů, a nakonec i Masarykem, který vyzdvihl v českém příběhu dějin humanistickou nekatolickou tradici. Takže církev rozhodně při vzniku Československa žádnou výraznou autoritu nepředstavuje. S tímto nastavením pak přicházíme do svobodného státu v roce 1918. Jenže když z příběhu odepnete autority šlechty a církve, případně panovníka, tak vám mnoho nezůstane. Někdo si svůj vnitřní kompas udrží, ale bohužel to není většinová situace. Takže si tu autoritu – takovou náhražku panovníka – uděláme právě z Masaryka.

Německý historik Brandes přišel s takovou hezkou tezí. Mluví o tom, že Masaryk přinesl Čechům nové náboženství *humanismu*, jenomže Češi ho ve skutečnosti nepřijali. Zvláště se to projevilo v šoku po Mnichovu 1938, kdy jako by se nám rozpadl celý svět. Co vlastně ještě vůbec platí? Stát se nám rozpadá. Masaryk je mrtev. Kde jsou autority? Ty dosavadní

zklamaly. Není divu, že během tzv. druhé republiky vyhrželo to nejhorší, co ve společnosti bylo. Fašismus. Antisemitismus. Protidemokratické proudy. Konzervativní kritika republikanismu. Vyzývání autoritářství. To přitom ale přece nemohlo vzniknout ze dne na den. To bylo vždycky pěkně ukryto někde uvnitř společnosti. A to jsme se zatím nepustili do opačného proudu ve společnosti, ještě jsme nenakousli socialistické a komunistické hnutí. V případě komunismu zase krásně vidíme, jak fatální roli sehrála autorita strany a Moskvy. Nějak nám to s těmi autoritami nejde...

MR: Jako bychom se z té dlouhatánské personifikované vlády Františka Josefa I. ne a ne vyhrabat. Stát jsme si ztotožnili s Masarykem a nástupce Beneš selhal. Pak jsme si stát, ve jméne socialismu a komunismu, spojili s Gottwaldem a ti další se v podstatě vezli na předávání moci z hlavy za hlavu. Událostem roku 1989 a „sametové revoluci“ jsme dali rovnítko se jménem Václav Havel. Zdá se, že chápat funkci státu a způsob vládnutí bez konkrétních jmen a až hagiografických osobností se nám příliš nedaří. K narušení dříve nezpochybnitelného vztahu jedinec–víra–církev–autorita nepochybně došlo již před první světovou válkou. V důsledku hrůz, které během ní lidé prožívali, pak někteří víru ztratili, nebo se přimkli k nově vzniklé křesťanské instituci, která nebyla zatížena předchozími „hříchy“ a byla přímo napojena na novou státní etapu a nebyla spjata s bývalým habsburským režimem.

Morální kompas orientovaný na základě „křesťanských hodnot“ ovšem nutně neznamená být křesťanem, být společnou linku bychom tu nepochybně našli. Na druhou stranu bez příklonu k autoritě Boha vždy bude chybět nějaký jednoznač-

ný bod, ke kterému se člověk vztahuje a jehož soud a autoritu uznává. To ale není vždy příjemné, protože odpadá prostor pro výmluvy. Udělal-li člověk chybu, zachoval-li se nemravně či nevhodně, tak se tak prostě zachoval. Je to cesta neustálé korekce a vnitřního umravňování. Není asi třeba tuto duchovní filozofii zde dále rozvíjet, je ale nezbytné se ptát: pokud pozbyl autority nejvyšší Bůh, komu se lidé vložili do rukou?

MS: „Smrt Boha“ v zákopech první světové války je obrovským tématem. U nás se navíc pojí s již zmíněnou „smrtí církve“ jakožto automatické autority. Jako morální kompas měl občanům nového státu posloužit TGM a jeho humanismus.

MR: Masaryk mluví o vnucené vnější autoritě a pak o vlastní vnitřní autoritě jako nejvyšším stupni vývoje společnosti. Věděl, že té dokonalosti jako lidstvo nedocílíme ihned, ale věřil...

MS: Ale ani to tak úplně neklaplo. Československo se dokonce v celém středoevropském kontextu stalo výmluvnou výjimkou v tom, jak masivní může být příklon k hledání cesty i morální autority v člověku na této zemi. O tom nás přesvědčila trpká zkušenost s komunismem a socialismem. V žádné jiné středoevropské zemi nebyla komunistická strana tak silná – například v roce 1925 byla ve volbách druhá nejsilnější, jen těsně za vítěznými agrárníky. Jako bychom hledali „spásu“ na tomto světě v utopickém ideálu spravedlivého uspořádání společnosti. Jenomže to, co se zpočátku mohlo jevit jako cesta ke spravedlnosti, nakonec skončilo kdesi v jáchymovských lágrech a na pankráckém popravišti, pokud bychom to hodně zvlgarizovali.

U samotných komunistů ale hraje pojem autority ještě jinou roli. Mám tím na mysli onu postupně až fanatickou a absolutní poslušnost vůči Moskvě. Cokoliv se řekne v Kremlu, je prostě dobře, i když to zjevně není jakkoli slučitelné s našimi podmínkami. Někteří českoslovenští komunisté se sice občas snaží manévrovat, ale příliš se jim to nedaří. Na vině je právě autorita strany opřená o víru ve světovou revoluci – v budování nebe na zemi. Také v tomhle ale mají Češi tradici již od první republiky, takže ani v tomto kontextu nespádl únor 1948 tak docela z nebe, nebo – chcete-li – nepřišel z Moskvy.

Společensko-politické podmínky a okolnosti se sice radikálně proměnily s druhou světovou válkou, ale vnitřní dlouhodobé kořeny už sahaly pořádně hluboko. Pokud jsme žili dlouhá staletí v jakémsi nezměněném systému hodnot a autorit, mezi léty 1914 a 1948 se za několik málo dekad odehraje tolik kotrmelců, že na ně lidé mohou jen velmi obtížně reagovat. Jsou to tekuté dějiny, plné proměn hodnot a autorit, v nichž je nsnadné se orientovat a najít pevný bod. Uspěť v takto náročných podmínkách svedou jen nemnozí. Ale na druhou stranu bychom našli také fenomény, které jako jisté mentální schéma fungují všem změnám navzdory, což dobře vidíme v tom našem neustálém upínání se k hlavě státu. Možná bych řekl, že právě tohle je jeden z principů, který nám přes všechny havárie a karamboly vydržel dodnes.

MR: Podobně jako si bez studia makro- i mikrohistorie nemůžeme udělat ucelený obrázek o společnosti a historickém vývoji, bude prospěšné podívat se také na autoritu ze dvou perspektiv: nejprve ze širšího a pak z užšího pohledu. V širším měřítku to můžeme vzít z pohledu našeho státu jako součásti

evropského prostoru a úžeji třeba z pozice prožívané reality menšího města či obce. Při zkoumání v našem, tedy českém či československém, prostoru bychom neměli zapomínat ani na další podstatný aspekt: na konflikt mezi „pražským“ centralistickým vnímáním a pohledem zbytku republiky. Tekutost dějin se nám tím otevře ve vší nahotě.

Ani vy, ani já sice nejsme „rodilí“ Pražáci, vy ale jste po většinu svého života součástí pražského intelektuálního světa, já jej zase aktivně z dálky pozoruji. Jak tuto různorodost uchopit? Zkusme nejdříve prozkoumat náš republikový pohled. Možná pak lépe pochopíme naše bohemocentristické chápání dějin a hodnocení evropských aktérů v dramatu minulého a tohoto století.

MS: To by mohla být také otázka centra a periferie. V našem případě třeba na příkladu Prahy a „zbytku“.

MR: Snad se nikoho nedotkneme, když tuhle opozici použijeme pro naše účely jako zjednodušující pojem. Čtenář ne-Pražan jistě promine.

MS: V průběhu 20. století nám vše navíc komplikují několikeré změny režimů a podob státního útvaru. Praha jistě dlouhodobě hraje roli centrální autority, ale i tak se její pozice proměňuje. Ještě na sklonku rakouské monarchie se nachází spíše na periferii, skutečně ji tehdy nemůžeme srovnávat například s Vídní. Skutečným dynamickým centrem se stane až po vzniku státu, přičemž důvodů nepochybně najdeme více. Sídlí zde prezident. Jedna autorita. Nacházejí se zde centrální úřady. Další autorita. Posílí role Karlovy univerzity jako akademické autori-

ty. A tak bychom ve výčtu pražských autorit mohli pokračovat. Nacházíme se ale v Československu, které se dynamicky vyvíjí i v regionech. Ať již jde o z velké části německé Brno, ale třeba i Liberec. Rodí se nový fenomén Zlína. Samostatnou kapitolou je přirozeně slovenská část státu, kdy se z maďarsko-německo-židovského města na Dunaji má stát slovenská Bratislava.

Už po necelých dvaceti letech se stát ovšem na šest let rozdělí – a třeba Bratislava se učí být skutečným hlavním městem, zatímco Praha se znovu stává spíše jakousi periferií vazala Třetí říše. To vše opět vezme za své po roce 1945, respektive po roce 1948, kdy zafunguje komunistický centralismus a vše se koncentruje opět do jednoho centra. Naše dějiny tak často nejsou jen bohemocentrické, ale mohli bychom snad dokonce mluvit až o dějinách pragoцентрических. Nemám přitom na mysli pouze dějiny politické, ale právě – a možná i zejména – ty intelektuální a kulturní, nebo třeba sportovní, což je moje oblíbené téma. V Praze se koncentruje úspěch, inspirace – a autorita. Jenomže autorita po roce 1948 je autoritou pevně opřenou o monolit jedné státostrany a její bezpečnostní aparát. Po několika málo dekadách svobody jsme se najednou ocitli před zcela jinou autoritou – autoritou v pravém slova smyslu autoritativní.

MR: Každá autorita ovšem, zvláště v tak dynamických dobách, musí vyvolávat nějakou reakci, pokud ne přímo protiakti.

MS: To bezpochyby ano. Nemusíme se přitom hned pouštět do tématu protiaktí přímého odboje proti komunismu, ale bavme se třeba o mentálním nastavení venkova, maloměsta, periferie vůči hlavnímu městu. Praha na jedné straně láká, na druhé straně je ale terčem zahlížení, odporu, vymezování se. Jako

by žila postupem času opravdu „v jiném světě“. Což může být dáno také tím, že jako hlavní město je už ze své podstaty blíže cizině, inspiračním i direktivám. Praha je z podstaty otevřenější, dynamičtější. Zatímco klidnější venkov si žije svůj o mnoho pomalejší život. Svůj podíl na tom mají též ekonomické aspekty bohatství hlavního města a vývoj zbytku země.

Rozdílům mezi městem a venkovem, vztahům mezi centrem a periferií se dnes věnuje mnoho sociologů a politologů. Narážejí přitom většinou na napjatý vztah prostředí s jinými hodnotami, s jinými preferencemi. Projevuje se to pak například ve volbách. Mluvíme také o jiné úrovni financí, vzdělání, kultury. A s vyšší úrovní toho všeho se zvyšuje i sebevědomí, což je podle mého v tomto kontextu hodně důležité slovo. Nejen pro charakter každého konkrétního člověka, ale i pro celou společnost. Jsme jako celek sebevědomá společnost? Tak nejspíše nebudeme potřebovat žádné falešné autority. Dokážeme být svým způsobem sami o sobě. Nebo sebevědomí nejsme a pak se nabízí vždy několik druhů „lčby“: buďto agrese, nahromaděná frustrace a hledání nepřítele, nebo apatie, letargie, neaktivita. Anebo bohužel všechno dohromady. Ale společnost, ve které je hodně vnitřní frustrace, agresivity a která zároveň trpí letargií a pasivitou, umetá cestičku pro autoritářské nabídky, které se zjeví vždy, když přijde ten správný čas.

MR: To vše dohromady tvoří směs poptávky a nabídky. Bez poptávky by autoritářská nabídka, jak říkáte, zůstala neoslyšena. Nejsem sociolog, takže neumím adekvátně odpovědět, do jaké míry jsou ona „nebezpečství“, která jste vyjmenoval, problematická i v současnosti. Ale letargii a agresivní pasivitu lze pozorovat jak ve městech, tak na venkově. V souvislosti

s naším tématem by bylo dobré připomenout, že cesta k totalitě není žádným radikálním zlomem v dějinách, ale bývá spíše plíživá a lze ji vysledovat až v delším čase.

V obou velkých totalitách 20. století platilo, že „kdo vytrvá, ten vyhraje“. Vývoj společnosti nakonec dal příležitost prosadit se jak německému sociál-fašismu, tak ruskému/sovětskému sociál-komunismu. V obou systémech se donaha vysvlékly nejtemnější lidské charaktery. Nemusí přitom nezbytně dojít k podobným zvěrstvům, jaká jsme v historii viděli. Jiný kontext, jiná doba, jiný mrav. Ale to, že jsme oba prožili většinu svých životů v poklidném a blahobytném období, je v podstatě historická anomálie. Frustrace z budoucnosti ovšem ve společnosti cítit jsou a pokud budou přibývat další a další problémy, zejména ekonomického rázu, pak se autoritářské autority mohou těšit na světlé zítřky.

MS: Frustrace je základním předpokladem pro hledání jednoduchých a tím pádem zjednodušených řešení situace. Pro mě je velkou otázkou, kdy jde o frustraci v něčem odůvodněnou, odůvodnitelnou, a kdy se jedná pouze o neurčitý pocit, který žádnou reálnou oporu nemá. Když Německo prohraje první velkou válku a dopadne na ně brutální hospodářská krize, mohu si to vyhodnotit jako logickou frustraci. Zmizel do té doby svědomitě budovaný obraz hrdosti a velikosti, a navíc nebylo co jíst.

Když ale lidé po pádu komunismu dojdou k frustraci během devadesátých let a stanou se vítaným terčem populistů, má jejich frustrace mnohem menší reálnou oporu. Měli jsme téměř nulovou nezaměstnanost, nikdy jsme si nemysleli, že povládneme světu, tak těžko můžeme zažívat takové zklamání.